

GERGELY ATTILA

Kiengesztelődés és kiegyezés a tajvani politikai kultúrában

A hidegháborús viszonyok felengedése és Kelet-Ázsia felemelkedése nyomán az 1990-es évek első felétől a térségben globális jelentőségű, elsősorban gazdasági – kereskedelmi, pénzügyi, beruházási – regionalizációs folyamatok bontakoztak ki.

Miközben a globalizációval sokban közös oksági nevezőn nagy civilizációs térségek regionalizációja előrehalad, az ezzel foglalkozó elemzések többsége a folyamatok gazdasági dimenziójára szorítkozik. Sok szó esik a gazdasági folyamatok mennyiségi arányairól, jóval kevesebb azok minőségi ismérveiről. Az „ázsiai értékekről” lezajlott vitától eltekintve, még ritkábban kerülnek előtérbe kulturális, értékrendi tényezők, valamint az, hogy miként szolgálnak ezek regionális és globális szintű kölcsönhatásminták feltételeiként. A rendelkezésre álló politikai elemzések többsége az instrumentális, érdek-rationális összefüggéseknél marad, jóval kevesebb figyelmet fordít – egyébként az érdekfelfogásra nézve is lényeges következményekkel járó, ugyanakkor azáltal is formált – normatív kritériumokra.

A normatív mozzanatoknak saját jogukon is megvan a szerepük. Gazdasági, ezen belül pusztán mennyiségi mutatók önmagukban nem világíthatják meg azt, ami a regionalizációs vagy integrációs folyamatoknak részben feltétele, részben terméke: a létrejövő regionális kölcsönhatások minőség-meghatározó vonásait és típusait. Ezek kimutatásának tétje legalábbis kettős. A normatív előfeltételek segíthetik a regionalizációs folyamatok térségen belüli előrehaladását, de akadályozhatják is azt. A kelet-ázsiai regionalizmus jövőjét – akár csak gazdasági szempontból – szkeptikusan értékelők fenntartásai mögött nagyrészt olyan észrevételek vannak, amelyek a gazdaságiakkal egyidejűleg a további kiépülés normatív feltételeire, illetve ezek hiányára utalnak.¹

A kiengesztelődés és kiegyezés szükségessége elvont értelemben egyetemes, de az, hogy normáik adott identitás-szerkezetekben – pozitív módon, azaz nem csak hiányuk által – mennyire juthatnak típusmeghatározó szerephez, számos további ismérvhez kötött. A kiengesztelődés és kiegyezés normái lehetőségükben, az értékrendi hagyomány részeként vagy akár a politikai gyakorlatban a legkülönbözőbb kultúrákban kimutathatók. Ahhoz azonban, hogy az uralkodó identitásminták kiválogatódásában – mind a folyamat, mind annak kimenetele tekintetében – jelentős súlyra teheszenek szert, a kulturálisan jellemző identitásjegyek összefüggésében számos más feltételnek is teljesülnie kell. A politikai kultúrában ez belpolitikailag a berendezkedés pluralizmusát (ellenvélemények, ellenzék, az intézményesített politikai verseny legitimitását), külpolitikailag a nemzetközi együttműködés szervesen

¹ Ld. pl.: Nick BISLEY: „The End of East Asian Regionalism?”. *The Journal of East Asian Affairs*, Spring-Summer, 2003. 148–169.

integrált, békés és a bilaterálison túl egy multilaterális logikára is kiterjedő módozatait foglalhatja magában.

A politikai kultúrák az egymással versengő identitásnormák tekintetében egy olyan, térben és időben elhúzódó mezőny képét mutatják, amelyet napjainkban talán leggyakrabban a „demokratizálódás” fogalmával írnak le, de amelyhez a külső és belső viszonylatú kiengesztelődés és kiegyezés készsége és képessége is hozzátartozik. Pusztá megosztottságból és szembenállásból még nem lesz demokrácia. Ahhoz az egységnek azok a közös nevezői is szükségesek, amelyek csak a kiengesztelődés és a kiegyezések gyakorlatán keresztül érvényesülhetnek, kaphatnak erkölcsi fedezetet. Ebben az értelemben elmondható, hogy a „demokratizálódás” tartós teljesítményeihez is csak a kiengesztelődésen és az arra alapozott kiegyezések gyakorlatán keresztül vezet az út.

A napi gyakorlat mindenütt megköveteli ellentétes érdekek, értékek, szemben álló szereplők és álláspontok egyeztetését, összehangolását, vagy legalább kölcsönös tiszteletben tartását. Nap mint nap össze kell egyeztetni hatékonyságot és demokráciát, köz- és magánérdeket, tervezést és piacot, különböző nemzetek, kisebbségek, nemzedékek, államok, pártok vagy egyének vélt vagy valós, rövidebb vagy hosszabb távú érdekeit. Mindez kompromisszumokat igényel, de tartósan működőképes kiegyezés a sokszor konfliktusokká éleződő különbségek kezelésében csak akkor jöhet létre, ha ahhoz az ellentétek feloldásának közös nevezőjén esedékes, lényegi természetét tekintve feltétel nélküli kiengesztelődés készsége, az eziránti elköteleződés is megvan.

Kiengesztelődést és kiegyezést igénylő konfliktusokban Kelet-Ázsia államain belül és azok között sincs hiány. Számos, még a hidegháborús korszak ideológiai jegyeit magán viselő politikai rendszerben ma sem megengedett ellenzéki politikai szervezetek szabad működése. Máig várat magára etnikailag is megkülönböztetett belpolitikai szembenállások rendezése és számos, a 19. vagy 20. századra visszamenő, történelmi hivatkozású államközi konfliktus (felségterületi vita vagy béketárgyalás) lezárása, még több államközi politikai, gazdasági vagy kulturális feszültség feloldása.

Tajvan már gazdasági teljesítménye okán is megkülönböztetett figyelmet érdemel. Az elmúlt évtizedekben a világkereskedelemben rendre az első 15 hely valamelyikén állt, és a 2000-es évekig a magyar külkereskedelemben nagyobb volt a részesedése, mint a szárazföldi Kínai Népköztársaságnak. Tajvan sajátosságát azonban inkább az adja meg, hogy miközben az egyik legnagyobb, globális horderejű regionális feszültség közvetlen részese, egyúttal egyike azoknak az eseteknek, ahol a belső kiegyezés és demokratizálódás egész Ázsiát tekintve is figyelemre méltó módon előrehaladt. Japánhoz, Dél-Koreához és a Fülöp-szigetekhez hasonlóan „választott kormányok biztosítják az állampolgárok alapvető politikai jogait és civil szabadságát”.² Tajvan tehát egyrészt azért különleges, mert látszólag nagyon rövid idő, az 1980-as évek közepétől mindössze egy jó évtized alatt, a régió Japánnal és Dél-Koreával együtt emlegetett „legdemokratikusabb” politikai berendezkedéséig

² *The Congressional Quarterly Researcher*, 1998, January–December, Congressional Quarterly Inc. 628.

jutott el, másrészt azért, mert a politikai kiengesztelődés és kiegyezés tajvani teljesítménye „kínai talajon” és a „szárazföldi Kínával” állandó kölcsönhatásban jött létre.

Politikai kiengesztelődés és pluralizálódás Tajvanon

2000 márciusában a belföldi és nemzetközi sajtó gyakran minősítette úgy az éppen lezajlott elnökválasztást, mint „az első demokratikus hatalomátadást a kínai civilizáció 5000 éves történetében”. Az új elnök bejelentette: kész „kiengesztelődési utat” tenni „a szárazföldre”. Ez azonban egy jóval hosszabb folyamat állomása volt, akár csak attól kezdve is, hogy a Kínai Köztársaság kormánya 1949-ben Tajvanra költözött. A tajvani politikai rendszer az egypárti diktatúra közel négy évtizeden keresztül rendkívüli állapottal súlyosbított viszonyaiból az 1990-es évekre Ázsia egyik leghaladóbb demokratikus berendezkedéséig jutott el. Az idevezető utat a kiengesztelődések és kiegyezések sokszor nagyon keskeny mezsgyéin haladva tette meg. Az alább következők ennek az útnak néhány tényezőjét és fordulóját idézik fel, elsődlegesen az 1949 és 2005 közötti időszakból.

A történet közvetlenebb időkereteit a rendkívüli állapot 1949. május 19-én elrendelt bevezetése és 1987. július 15-i feloldása, majd az azóta végbement demokratikus átalakulás fejleményei jelölik ki. A tajvani politikában megbékélést és kiegyezést igénylő korszakos súlyú ellentmondások, konfliktusok korábban is voltak, a második világháború utániak jóval korábbi előzményekre is visszanyúlnak. Mielőtt Csang Kaj-sek 1949 decemberében Tajvanra menekült, mind a sziget népessége, mind Csang és a vele áttelepülők már korábban és külön-külön is számos súlyos történelmi konfrontációt kényszerültek átélni, továbbhordozni.

1895-től 1945-ig Tajvan japán gyarmat volt. Bár a tajvani japán uralom a helyi népességnek nem okozott olyan traumát, mint az a legtöbb más, japánok által meghódított területen bekövetkezett, sőt, számos pozitív hatását is számon tartják, a szigetnek bőven maradt megbékélni valója Japánnal. A japán múlt egyik legfontosabb fejleménye a későbbi átalakulások szempontjából a tajvani függetlenségi törekvések felerősödése volt az 1920-as évektől. Ennek tudható be, hogy az 1895–1945 közötti időszakot tajvani szemmel egyszerre tekintik a japán gyarmatosítás és a nemzetépítés korának.³ Ezzel – és a hidegháború világpolitikai frontvonalainak kialakulásával – együtt is, a helyi lakosság a világháború utáni évtizedekben viszonylag kedvezően viszonyult Japánhoz, valamint saját történelmének „japán korszakához”. A viszonylag pozitív értékelésben közrehatott az is, ami a sziget népének 1945, illetve 1949 után a kínai szárazföldről érkezőktől osztályrészül jutott.

A szárazföldről 1949–50-ben Tajvanra menekült kínai Kuomintang (KMT) erők Japánnal kapcsolatos tapasztalata egészen más volt, de egyes vonatkozásaiban nem nélkülözötte a kiegyezésre való hajlandóságot. Ebben a Mao Ce-tung által vezetett

³ Vö. pl.: CHANG Yen-hsien – YANG Pi-chuan: „Taiwan and its Japanese and Chinese Eras” (Part 1). *Taiwan News*, 2003. november 11; (Part 2) *Taiwan News*, 2003. november 12.

kommunista mozgalommal, később a kínai kommunista állammal való konfliktuson, illetve a hidegháború rendszerén túl más tényezők is közrejátszottak. Nem csak arról volt szó, hogy Csang Kaj-sek (akárcsak a köztársaságpárti kínai elit számos más tagja, köztük Szun Jat-szen) hosszú éveket töltött Japánban, katonai képzettségét is ott szerezte, és jól ismerte a japán életet, de arról a kevésbé ismert tényről is, mely szerint még az 1930-as évek első felében is kísérletet tett a Japánnal való kiegyezésre. Ebben a fennálló katonai erőviszonyokon és saját japáni tapasztalatain kívül Szun Jat-szennek a két ország egymásrautaltságára vonatkozó nézetei is motiválhatták. Bár más név alatt, a kínai külügyminisztérium Nemzetközi Szemle folyóiratában 1934 decemberében megjelent cikkében Csang önkritikusan elismert a japán–kínai összecsapásban 1931-ben s azután elkövetett kínai hibákat, majd Japán – súlyosabbnak tartott – felelősségét elemezve, a két ország kapcsolatainak kompromisszumos újrendezésére tett javaslatot.⁴ A kezdeményezés japán részről annak idején nem kapott érdemi visszhangot, a tajvani–japán viszony ma nincs a tajvani kiengesztelődési napirend legnagyobb súlyú tételei között, de a Japánnal való megbékélés Kelet-Ázsia regionalizációjában mindmáig jelentős kérdéskörében nem közömbös Tajvannak a múlt lezárásához lényegében pozitívan értékelhető viszonyulása.

A történelmi kiegyezést szükségessé tevő két fő konfliktus, amelyek egyben legnagyobb súllyal nyomták rá bélyegüket a sziget utóbbi fél évszázados történelmére, egyrészt a KMT és a Kínai Kommunista Párt (1949-től a tajvani Kínai Köztársaság és a szárazföldi Kínai Népköztársaság) 1920–30-as évekre visszamenő polgárháborús szembenállása, másrészt a Tajvanra menekült Kuomintang erők és a Tajvanon talált népesség közötti megosztottság. Ezek a sokszor gyökeres és kiengesztelhetetlennek tűnő ellentétek egymással is több szálon összefüggtek, egymás feloldását is hol előmozdították, hol gátolták, így nem tárgyalhatók egymástól elválasztva. Az ellentétek az érintett felek mindegyike számára eltérő, de egyaránt drámai perspektívában jelentek meg, s a folyamat során kapott sebek – minden jelentős előrehaladás ellenére – máig sem gyógyultak be teljesen, mindmáig a bel- és külpolitikai vita érvei közé tartoznak.

A nacionalista erők és a kommunista mozgalom között az 1920-as évektől a kínai szárazföldön zajló konfliktus 1948-ig a szigetet közvetlenül viszonylag kevésbé érintette. A Kínához fűződő viszony annál inkább meghatározta az 1949-ben Tajvanra menekült KMT politikáját és megszállási rendszerét, így a sziget lakosságának háború utáni évtizedeit, elsősorban az 1980-as évekig, a tajvani belpolitikai küzdőtér történelmi horizontjának szélesebb összefüggéseiben pedig a 21. századig.

Az 1945-ben, majd 1949-től előállt helyzet sem a sziget lakossága, sem a Csang Kaj-sek vezette KMT szempontjából nem nélkülözte a traumatizáló hatásokat. A sziget 1945 októberével, a japán uralom felszámolásával visszakerült Kínához, azonban ezt már 1946–47-től a fennhatóságot átvevő (szárazföldi hátterű) kínai erők túlkapásai árnyékolták be. Ezek között a politikai emlékezetben és érvelésben a legmélyebb

⁴ FURUYA Keiji: *Chiang Kai-shek, His Life and Times*, New York, St. John's University, 1981, 442–447.

nyomot az 1947. február 28-i „incidens” hagyta, amikor a kínai hatóságok egy, a lakosság elégedetlensége nyomán kirobbant megmozdulást kegyetlenül levertek és megtoroltak. Tajvan népe egyre inkább úgy érezhette, hogy az egyik idegen uralmat egy másik váltotta fel, a japán gyarmatosítást „felszabadítás” címén egy másik, sokban a japánnál elmaradottabb viszonyokat képviselő alávetés követte.

A helyzet 1949-ben tovább súlyosbodott és vált több szempontból tragikussá. A sziget szárazföldi kínai, a KMT-nek elkötelezett kormányzója a tajvani partokkal szemközti Fucsien tartományban zajló kommunista hadműveletekre hivatkozva 1949. május 19-én rendkívüli állapotot vezetett be, amely a következő nap nulla órától 1987. július 15-éig (a legújabb kori világtörténelemben a leghosszabb ideig) maradt érvényben. Az akkor körülbelül ötmillió lakosú szigetnek a szárazföldről menekülő kínai nacionalista erők másfél-kétmillió tömege által 1949 végétől végrehajtott megszállása ilyen előzmények után különösen nagy feszültségekkel járt, amelyeket a KMT hatóságok politikája több vonatkozásban hosszú éveken át tovább tetézt. Tajvani vélemények szerint az, ami a következő években és évtizedekben történt, nem kis mértékben járult hozzá a „japán korszak” viszonylag kedvező megítéléséhez.⁵

A Tajvanra költöző KMT kormányzat és tábora szintén kettős nyomás alatt érezte magát. A szárazföldi „kommunista lázadás utáni végső menedéknek”, illetve „a szárazföld visszafoglalásához szolgáló támaszpontnak” tekintette a szigetet, ahol viszont a helyi lakossággal találta magát szemben. A szárazföldi nacionalista erők általi megszállás a következő évtizedekben a megszállók helyi megítélése és a megbékélés későbbi lehetősége szempontjából sokban a japán gyarmati időszaknál is megterhelőbb következményekkel járt. A pontos adatok ma sem minden részletükben ismertek, a tajvani történészek is többnyire becslésekre hagyatkoznak. A legtöbbit idézett állítások szerint csak az 1950-es években legalább 10 000 politikai fogoly volt a börtönökben,⁶ és a rendszer irányítói „legalább 2000 embert lövettek agyon, illetve végeztettek ki”.⁷ A tajvani népesség nagy tömegeinek már nyelvhasználatukért is számos büntető intézkedést kellett elviselniük. A KMT a hivatalos kínai mandarin nyelvjárás használatát erőltette az iskolákban, hivatalokban, az attól eltérő tajvanit tiltotta, a katonai, politikai, gazdasági és ideológiai diktatúra egyéb következményeiről nem is szólva.

A „kommunista Kínával” való kapcsolatok még feszültebbek voltak. A tajvani diktatúrát és szükségállapotot nagyrészt éppen „a szárazföldi kommunista lázadásra” hivatkozva, illetve annak „leveréséhez elkerülhetetlen intézkedésként” kísérelték meg igazolni. Csang Kaj-sek Tajvanra menekülése után (ún. „átmeneti rendelkezésként”) a köztársasági alkotmányba iktattatta a „kommunista lázadás leverését szolgáló mozgósítás törvényét” (melyet csak 1991 májusában vontak vissza), és gya-

⁵ Vö. CHANG – YANG: i. m.

⁶ Linda CHAO – Ramon H. MYERS (szerk.): *The First Chinese Democracy. Political Life in the Republic of China on Taiwan*, Baltimore and London, The Johns Hopkins University Press, 1998, 298.

⁷ Vö. LEE Hsiao-feng: „Looking at Chiang Kai-shek, Chiang Ching-kuo from a historic and a political angle” (Part 2), moderator Lee Min-yung, In: *Taiwan News*, 2003. november 19.

korlatilag befagyasztotta a köztársasági törvényhozásnak még a szárazföldön szerveződött és Tajvanra menekített KMT-párti állományát (melyet a sziget – szintén KMT uralta – tartományi törvényhozásával és kormányzatával párhuzamosan tartott fenn, a szárazföldre való „majdani visszatérés” céljával). A diktatúra legfeszültebb időszaka az 1950-es évtized volt, de változásokra csak nagyon lassan került sor. Csang Kaj-sek, akit 1972-ben ötödször választottak meg a Kínai Köztársaság elnökének, 1975-ben bekövetkezett haláláig nem tágitott azoktól a céloktól, amelyek jegyében 1949-ben Tajvanra „vonult vissza”. 1972-ben fia, Csang Csing-kuo kritikus helyzetben lett miniszterelnök. Az Egyesült Államok új Kína-politikája következtében 1971-től a tajvani Kínai Köztársaság helyett a Kínai Népköztársaság (KNK) lett Kína kizárólagos képviselője az ENSZ-ben és általában a nemzetközi diplomáciai kapcsolatokban. A növekvő bizonytalanságban a szigeten nyolcszor annyian folyamodtak kivándorlási engedélyért, mint a megelőző években, a kivándorlás pedig jelentős tőkeáramlással járt együtt. A nehézségeket 1973-ban még tetézte az első olajválság, amely különösen érzékenyen érintette az exportra épített gazdaságot s az egyébként is évtizedek óta „ostromlott várként” élő Tajvan helyzetét.

Mindennek ellenére, és ezek következtében is, a KNK-val, illetve a tajvani lakossággal szembeni politika lényegében mit sem változott. Apja halála után a tajvani politika első emberének számító Csang Csing-kuo, 1978-tól államelnök, még az 1970-es évek végén, az 1980-as évek elején is rendszeresen úgy nyilatkozott, hogy szó sem lehet a „szárazföldi kommunista banditákkal” való nemhogy „megbékélésről”, vagy „kiegyezésről”, de egyáltalán „semmilyen érintkezésről” sem, legfeljebb „felszámolásokról”. A KMT pártállamát a rendkívüli állapottal továbbra is fenn kellett tartani a „szabadság és nemzeti megújulás bástyájának” tartott Tajvanon. A KNK 1979-ben indított újabb Tajvan-ellenes kampányára Csang Csing-kuo meghirdette a „három nem” (lényegében addig is követett) politikáját: „sem érintkezés, sem tárgyalás, sem kompromisszum”. 1981-ben, a KMT 12. kongresszusát megnyitó beszédében így fogalmazott: „Immár 31 éve, hogy a kommunisták elfoglalták a szárazföldet. Történelmileg példátlan az ostor, amellyel az országot és népét sanyargatják. A mi feladatunk a jelen stádiumban a kínai kommunista rendszer felszámolása...”⁸ Ezzel egy időben, bármilyen „tajvani identitást” felhozó érveléssel szemben, a sziget népességének „egységesen kínai” voltát és „a maradéktalan összefogás követelményét” hangsúlyozta, a lakosságot „tajvaniakra” és „szárazföldiekre” felosztó utalásokat szélsőségesen eltúlzottnak és teljesen alaptalannak tartotta.⁹

A kortársak visszaemlékezései szerint Csang Csing-kuo gondolkodásában 1984 és 1986 között következhetek be olyan változások, amelyek eredményeként nagy jelentőségű politikai változásokat kezdeményezett. 1984 márciusában a tajvani származású Li Teng-hujt nevezte meg elnökhelyettes-jelöltnek, amit széles körben

⁸ CHIANG Ching-kuo: “Opening Address to the 12th National Congress of the Kuomintang of China”, March 29, 1981. In Uő: *Perspectives. Selected Statements of President Chiang Ching-kuo, 1978-1983*, Taipei, Government Information Office, 1984, 37.

⁹ Válaszok 1982 novemberében a Newsweek újságírójának az emberi jogok tajvani érvényesülését firtató kérdéseire. In: CHIANG Ching-kuo: i. m. 216.

az „indigenizáció”, más szóval az (eredeti) tajvani lakossággal való kiegyezés egyik kezdeti jeleként értékelték. 1986–1987 a politikai megbékélés és kiegyezés kritikus dimenzióiban áttörésnek, Tajvan háború utáni politikai fejlődésében vízváltásznak bizonyult. Miután (akkor még illegálisan, de nyíltan) a rendszerellenzék első politikai pártja (a 2000 óta államelnököt többször is adó Demokratikus Haladó Párt) 1986 szeptemberében megalakult, Csang Csing-kuo a rákövetkező hónapban – represszió helyett – a következő, történelminek számító kijelentést tette: „Változnak az idők, változik a környezet, változnak a szelek, így a KMT-nek is változnia kell.”¹⁰ 1987. június 15-ével feloldotta a rendkívüli állapotot. A kormány ugyanebben a hónapban könnyítette a Hongkongba való utazás feltételein. A miniszterelnök október 15-én bejelentette, hogy – kormányhivatalnokok és aktív katonák kivételével – rokonlátogatás céljára mindenki engedélyt kaphat „a szárazföldre” való utazáshoz.

Csang Csing-kuo 1988-ban meghalt, de az addigi változások nemcsak visszafordíthatatlannak bizonyultak, hanem egy jóval hosszabb megbékélési-kiegyezési folyamat és demokratikus fejlődés fordulatszerű előzményévé váltak. 1996-ban Tajvan még KMT-háttérű államelnököt választott, 2000-ben azonban már ellenzéki politikus, a Demokratikus Haladó Párt jelöltje, Csen Suj-pien lett az elnök. Csen 2000 májusában elmondott beiktatási beszédében a KNK viszonylatában „öt nem” mellett kötelezte el magát. Ezek a „nemek” azonban egészen mást takartak, mint a korábbi KMT rezsimek „nem”-jei: *nem* fogja kimondani Tajvan függetlenségét, *nem* változtatja meg az állam nevét, a korábbi elnök, Li „két állam” indítványának intézményesítése céljából *nem* változtatja meg az alkotmányt, *nem* ír ki népszavazást Tajvan jövődől államjogi státusáról, és *nem* törli el az 1991-ben elfogadott „Nemzetegyesítési Irányelveket”. Ezredfordulós beszédében a Kínával való kiengesztelődés jegyében még tovább ment. Ígéretet tett a „Kínával való gazdasági és kulturális integrációra” és arra, hogy keresni fogja a kereteit „a Tajvani-szoros tartós békéjének”, végül pedig a KNK-val való „politikai integrációnak”.¹¹

A kiengesztelődés és kiegyezés szerkezeti feltételei és normatív forrásai Tajvanon

A politikai folyamatokban az 1980-as évek második felére áttörést hozó kiengesztelődési-kiegyezési döntéseknek nyilvánvaló és fontos szerkezeti peremfeltételei, ezekhez kötődő érdekmotívumai voltak. Az egyik legfontosabb a hidegháborús szembenállás kétpólusú rendszere, ezen belül az Egyesült Államok szerepe, elköteleződése és – egyebek között (például a tajvani diktatúra és a demokratikus értékek ellentmondásai kérdésében) normatív célzatot is hordozó – nyomásgyakor-

¹⁰ Hsin-Huang Michael HSIAO – Hagen KOO: „The Middle Classes and Democratization”. In Larry DIAMOND et al. (szerk.): *Consolidating the Third Wave Democracies*, Baltimore and London, The Johns Hopkins University Press, 1997, 323.

¹¹ CHEN Shui-bian: „Taiwan Stands Up: Presidential Inauguration Address,” May 20, 2000; china.usc.edu/chen-shui-bian-%E2%80%9Ctaiwan-stands-presidential-inauguration-address%E2%80%9D-may-20-2000 (utolsó megtekintés: 2023. 02. 16.)

lása, általában „a Tajvani-szoros konfliktusában”, különösen pedig a tajvani bel- és külpolitikában. Ebben a vonatkozásban korszakos fejlemények voltak: az Egyesült Államok Kína-politikájának fordulata 1971-ben, az „egy Kína” elv elfogadása, Tajvannak az ENSZ-ből történt kiszorulása, 1979-ben az amerikai törvényhozásban a „Tajvannal való kapcsolatokról” elfogadott törvény (ezzel együtt az 1954-ben Tajvannal kötött Kölcsönös Védelmi Szerződés felmondása és az emberi jogok tajvani érvényesülése iránti elkötelezettség törvényerejű vállalása). A hidegháborús logikában, de attól részben függetlenül, illetve azt nem kis súllyal alakító módon, a nemzetközi környezet kritikus tényezője volt a Kínai Népköztársaság, különösen pedig az ott 1979-ben elindított „reform- és nyitási politika”, ezzel együtt egyfajta politikai és propaganda offenzíva Tajvan felé is, ami a tajvani vezetést az 1980-as évekre ebben a viszonylatban is egyre inkább lépéskényszerbe hozta.

A belső szerkezeti feltételek közül a rendszer gazdasági sikerei révén felgyorsult iparosodás, urbanizáció és iskoláztatás, valamint egy szorosan körülírt, de, legalább települési szinten, valamelyes részvételi mozgásteret mégis nyitva hagyó belpolitika¹² mind közrejátszottak abban, hogy az 1970–80-as évekre jelentős és egyre határozottabban politikai képviseletet igénylő, származását, önazonosságát tekintve zömében *tajvani* középosztály és civil társadalom erősödött meg a szigeten. Az iskolázottság szintje jelentősen emelkedett, az 1980-as évek első felében évente 5-6000 tajvani diák tanult külföldi egyetemeken, főként az Egyesült Államokban. A diktatúra ellenzéki politikai párt alapítását az utolsó pillanatig nem engedte meg, de a politikai folyamatba, így a helyi és a nagyon szűk körre szabott törvényhozási választásokba egyre gyakrabban kapcsolódtak be olyan, a közép rétegek megnövekedett gazdasági erejére és kulturális befolyására támaszkodó szereplők, akik a pártállam szerkezeti alapjaként működő KMT-től függetlenek voltak, a KMT egyeduralmát egyre nyíltabban bírálták, sőt támadták.

Ezzel egyidejűleg a KMT által uralt rendszeren a kifáradás jelei mutatkoztak, a szó szoros értelmében előregedett (még a szárazföldön megválasztott és állományában befagyasztott „Nemzetgyűlés” és „Törvényhozó Jüan” tagjainak átlagéletkora 1986-ban elérte a 82 évet), egyre inkább defenzívába szorult, a Csang Csing-kuo utáni időszakra utódlási válságnak nézett elébe. Míg a párt konzervatív szárnya „keményebb politikát” szorgalmazott, egyes liberálisabb KMT-vezetők rokonszenvvel kezdtek az ellenzéki erők felé fordulni.

Közelebbről vizsgálva, már ezek a körülmények is számos normatív elemet tartalmaztak, de önmagukban nem válaszolhatják meg a kérdést: miért döntött, illetve dönthetett Csang Csing-kuo államfő „nem a represszió folytatása, hanem a reformok elindítása mellett”,¹³ mikor a legtöbb megfigyelő szerint az utóbbit is kü-

¹² Ez elsősorban a helyi választások 1950-ben megállapított és az 1960-as években intézményesített, valamint a nemzeti szintű választások 1970-es évektől fokozatosan bővülő rendszerét jelentette. CHAO – MYERS: i. m. 296.

¹³ Jaushieh Joseph Wu: *Taiwan's Democratization, Forces Behind the New Momentum*, Hong Kong, Oxford University Press, 1995, 39.

lönösebb hatalmi kockázat nélkül választhatta volna.¹⁴ Ennek megválaszolása nem lehetséges közvetlenebbül értékvonzatú tényezők figyelembe vétele nélkül.

A történet kulcsszereplője kétségtelenül Csang Csing-kuo volt. Egyedül ő volt abban a helyzetben, hogy a kritikus hatalmi döntéseket meghozza. Nemcsak arról volt szó, hogy ő volt az államelnök, hanem arról is, hogy ő volt a KMT elnöke, még mielőtt korábban miniszterelnök lett volna, ő volt a pártállam biztonsági szolgálatának vezetője, és nem utolsó sorban Csang Kaj-sek (egy korábbi házasságból született) fia volt. Ő volt abban a helyzetben, hogy a hatalmat monopolizáló KMT-vel, különösen annak konzervatív szárnyával reformpolitikai döntéseket elfogadtasson. Ugyanakkor egyike volt azoknak a KMT-vezetőknek, akik bizonyos tömegkapcsolatokra és népi elfogadottságra korábban is törekedtek, egyben a KMT vezérkarából a legnagyobb bel- és külföldi tekintéllyel is ő rendelkezett.

Ugyanakkor valószínű, hogy ő sem tudott volna áttörést elérni, ha döntésének nem lett volna olyan normatív háttere, amely jóval hosszabb távon épült ki. Ennek taglalásához vissza lehetne menni a kínai kultúra és politikai gondolkodás több ezer éves hagyományaira, miként maga Csang Csing-kuo is előszeretettel hivatkozott ezekre, annak hangsúlyozásával, hogy a Kínai Népköztársasággal szemben „e hagyományoknak Tajvan a hiteles folytatója és örököse”. Ezek között számtalanszor előkerülnek a „harmónia” és (főleg a „szülők”, így az 1975-ben meghalt diktátor apa iránti) „hűség” (a hatalmi legitimáció „konfucianus” érvkészletét egész Kelet-Ázsiában átható, de a KNK által hosszú időn át elvetett) értékei, gyakran megjelenik továbbá a „középútnak” a klasszikus kínai filozófiában képviselt gondolata.¹⁵ A talán legtöbbször hivatkozott normatív forrás Szun Jat-szen és az általa szervezett köztársasági mozgalom – klasszikus kínai hagyományokra is támaszkodó – eszmerendszere volt, elsősorban a „három népi elv”, illetve Csang Kaj-sek nézetei és a tajvani politikai berendezkedés ezekből származtatott ideológiai jellemzői.

Szun Jat-szen elveiből az adott összefüggésben elsősorban az általa meghirdetett politikai rend felépítésének „három szakaszára” vonatkozó állásfoglalás felidézése indokolt. Még 1906-ban, a Katonai Kormányzat Beiktatási Kiáltványában¹⁶ kifejtette: egy demokratikus politikai rend kiépítése a cél, de ez nem történhet meg „egy csapásra”, csak „három szakaszban”. Az elsőt „a katonai törvények által való kormányzás”, a másodikat „az ideiglenes alkotmány útján való kormányzás” időszakának nevezte. Véleménye szerint csak egy harmadik stádiumban kerülhet sor a valóban demokratikus, „alkotmányos kormányzás” bevezetésére. Ekkor „a katonai kormányzat katonai és igazgatási hatalma megszűnik; a nép megválasztja az állam

¹⁴ Vö.: CHAO – MYERS: i. m. 6–15, 296–302. Mint Steve Tsang megjegyzi: „mikor Csang Csing-kuo 1986-ban a liberalizálás mellett döntött, szilárdan kézben tartotta a pártállamot, a biztonsági erőket és a hadsereget.” Ld.: STEVE TSANG: „Introduction”. In Uő. (szerk.): *In the Shadow of China, Political Developments in Taiwan since 1949*, Honolulu, University of Hawaii Press, 1993. 3.

¹⁵ CHIANG Ching-kuo: „Sentiments in October – In Commemoration of Father’s 93rd Birthday”. In Uő. i. m. 252–266.

¹⁶ MILTON J. T. SHIEH: *The Kuomintang: Selected Historical Documents, 1894-1969*, Jamaica (N.Y.), St. John’s University, 1970. 13–17.

elnökét és a törvényhozás tagjait a parlament felállítása céljából”.¹⁷ Számtalanszor kifejtette demokratikus, egyben a kínai hagyományra hivatkozó meggyőződését, mely szerint „a nép egésze kell, hogy az állam gazdája legyen”¹⁸, „az állam alapját a nép jogai kell, hogy képezzék”¹⁹, de ugyanakkor azt is, hogy csak a „gyámkodás” egy „átmeneti időszaka” után jöhet el „az egész nép demokráciájának” ideje.

Ezt a KMT vezetése a japán támadás és megszállás, majd a kommunista és nacionalista erők közötti polgárháborús összecsapás idején, később pedig Tajvanon sokféle módon fogalmazta meg. Igaz, Szun annak idején mindössze egy öt-tíz éves „átmeneti időszakról” beszélt, s ez az „átmenet” végül is nyolc évtizedig tartott, de a Tajvanra menekült KMT a legszorosabb diktatúra éveiben is ragaszkodott Szun-Jat-szen örökségéhez, és mindvégig fenntartotta annak tételét, hogy a diktatúra „szükségszerű” ugyan, de nem öncél, hanem „átmeneti” kell legyen: hivatása az, hogy „előkészítse a demokráciát” és előbb-utóbb helyet adjon annak.

A KMT 1950-től már Tajvanon tartott kongresszusai is megerősítették a politikai demokrácia célját, sőt az ideológiai deklarációkon túl a helyi ügyekben lehetővé is tettek bizonyos mértékű politikai részvételt. Ez nagyon korlátozott volt ugyan és nagyon lassan bővült, a lakosság nagy tömegei és ellenzéki vezetők számára mégis lehetővé tette egyrészt a „nyugati” demokratikus eszmék megismerését és megvitatását, másrészt a demokratikus részvétel egyfajta elemi szintű gyakorlását. Azt, hogy – minden korlátozottsága ellenére – az ellenzéki politizálás és a későbbi „demokratikus fordulat” szempontjából ez nem volt elhanyagolható előzmény, az 1980-as évek fejleményei igazolták. A japán gyarmati és a kínai szárazföldi múlt után a Szun-Jat-szen-i elvek követése a sziget népessége számára nemcsak egy, „a kommunista lázadással való élet-halál küzdelemben” szorosan ellenőrzött, de folyamatos „demokratikus iskolázódást” tett lehetővé, hanem a gazdasági fejlődés gyümölcseinek figyelemre méltó mértékben méltányosságra törekvő elosztását is.

Szun Jat-szen nézeteiben megfigyelhető általában a normatív, erkölcsi megfontolások elsőbbsége, különösen pedig az öncélú konfrontációval szemben egy, a kiengesztelődést és egyeztetést előnybe részesítő megközelítés. Eszméi sokban eklektikusak voltak, még „szovjet típusú” elemeket is magukban foglaltak, az „osztályharcot” azonban határozottan elutasította: „A társadalom a főbb gazdasági érdekek egymáshoz igazításán keresztül kell, hogy előrehaladjon és nem az érdekek összecsapásán keresztül ...”²⁰ Eklekticizmusa értelmezhető a konfucianus (hagyó-

¹⁷ „Inaugural Manifesto of the Military Government (1906)”. In SHIEH: i. m. 16.

¹⁸ „Manifesto on the Organization of the Kuomintang (1912)”. In SHIEH: i. m. 35.

¹⁹ SUN Yat-sen: „A History of the Chinese Revolution (1923)”. Idézi: Julie Lee WEI – Ramon H. MYERS – Donald G. GILLIN (szerk.): *Prescriptions for Saving China. Selected Writings of Sun Yat-sen*, Stanford, Hoover Institution Press, 1994. 253.

²⁰ *Kuo Fu Ch'uan Cbi* [Sun Jat-szen összes művei], Taipei, Chung-kuo Kuomintang Central Executive Committee, 1981, Vol. I. p. 169. Idézi: Chu-Yuan CHENG: „The Doctrine of People's Welfare: The Taiwan experiment and its implications for the 3rd world”. 322. In Chu-Yuan CHENG (szerk.): *Sun Yat-sen's Doctrine in the Modern World*, Boulder, Westview Press, 1989. 320–355.

mányosan kínai), a szocialista („össznépi jólétet” hangsúlyozó) és a „nyugati” demokratikus hagyományok egyfajta ötvözeteként.²¹

Szun Jat-szen munkássága – Csang Kaj-sekével mint követőjével együtt – a tajvani KMT rendszer ideológiai ortodoxiájának állandó hivatkozási alapja maradt, és hozzájárult ahhoz, ahogyan Csang Csing-kuo a KMT-t ért számos bírálathoz – vagy legalábbis azok egy részéhez – viszonyult (kivételt elsősorban a „formózai nacionalizmus”, illetve „függetlenség-pártiság” jelentett). Ez a viszonyulás kiemelte a jogállamiság egyes követelményeit, és ha 1986-ig nem is jutott el valódi ellenzéki párt törvényes működésének elfogadásáig, a gyakorlatban nem nélkülözött bizonyos türelmi elemeket. 1980-ban így fogalmazott: „senkinek sem kell tartózkodnia attól, hogy nézeteit kifejtse. A józan bírálat, az alátámasztható javaslatok és ezek törvényes kifejezése elősegíthetik a megértést, előmozdíthatják a dolgok javulását és az egységet, ezért üdvözlendőek.”²² Ugyanitt hozzátette: „Teljesen tisztában vagyok azzal, hogy a demokrácia mércéjét a választások jelentik ... Szeretném, ha minden honfitársam megértené, hogy a szavazás állampolgári jog és kötelezettség az országot szolgáló bölcs és rátermett emberek kiválasztásához.”²³

Különösen vonatkozott ez a beállítódás a lelkiismereti és vallásszabadság kérdéseire. Szun Jat-szen kereszténynek vallotta magát, miképpen Csang Kaj-sek és Csang Csing-kuo is. A KMT-diktatúra legszorosabb időszakában sem lépett fel olyan módon a lelkiismereti és vallásszabadság ellen, ahogyan ezt a szárazföldi kommunista diktatúra tette. A Szun Jat-szen-i örökség nemcsak a „kínai”, a „szocialista” és a „nyugati demokratikus” hagyomány harmonizálásának, hanem egyben politika és vallás, ezen belül a kínai politikai kultúra és alapvető keresztény értékek összeegyeztetésének öröksége is volt. Ez ritkán került a nyilvánosság fórumain előtérbe, de a bekövetkezett politikai kiengesztelődésnek és kiegyezésnek, az ehhez nélkülözhetetlen – többnyire hallgatolagos, de az intézményes kifejeződést sem nélkülöző – közös nevezők megtalálásának lényeges feltétele volt; szemben a kommunista diktatúrákkal, ahol a lelkiismereti és vallásszabadság elnyomása, a vallással szembeni ellenséges beállítódás a politikai megbékélés és kiegyezés közös nevezőinek megtalálását is megghiúsította vagy súlyosan hátráltatta.

A hosszabb távon és normatív síkon ható előzmények között említendő még, a fiatalkori szembenállás után, az apával való kiengesztelődés,²⁴ a KMT megalázó veresége a szárazföldön és az ennek nyomán elkerülhetlenné vált önvizsgálat, vagy Csang Csing-kuo előrehaladott életkora. Tény, hogy a nyilvánosság először 1986. október 7-én (a Washington Post újságírójának adott interjúból) értesült a Kínai Köztársaság elnökének arról az elhatározásáról, hogy feloldja a rendkívüli állapotot és engedélyezi új, ellenzéki pártok megalapítását és működését. Valójában az

²¹ David Wen-wei CHANG: „Sun Yat-sen's Doctrine and the Future of China”. In CHENG: i. m. 290.

²² CHIANG Ching-kuo: „The Fundamental Position and Spirit of the Nation – Remarks at an Enlarged Breakfast Meeting” (June 9, 1980). In CHIANG: i. m. 84–85.

²³ CHIANG (1980). In CHIANG: i. m. 88.

²⁴ Moszkvai tanulmányai idején Csang Csing-kuo a Pravdában anyjához írott nyílt levelében hevesen támadta apja tekintélyelvű magatartását. LEE: i. m.

ellenzéki Demokratikus Haladó Párt már egy jó héttel korábban, szeptember 28-án megalakult. A hatályos jogi szabályozás szerint ez akkor még törvényellenes volt, de Csang Csing-kuo nemhogy nem tett semmit a kezdeményezés ellen, hanem egy jó héttel később a többpártrendszer törvényesítését megelőlegező nyilatkozatot tett. Döntésének közvetlen értékrendi meghatározottságáról nem sokat tudunk: „ő maga nem hagyott hátra semmilyen nyilatkozatot vagy beszédet e tárgyról”.²⁵

A KMT 12. Központi Bizottságának 1986. márciusban megtartott 3. Plénuma „sikernek” tűnt, de kimenetele Csang Csing-kuót nem nyugtatta meg: a plénum után utasította a KMT akkori főtitkárát, hogy indítson kutatást annak feltárására, hogyan lehetne ellenzéki pártok működését engedélyezni, feloldani a rendkívüli állapotot, újrászervezni a területi kormányzatot és megreformálni a parlamentet.²⁶ 1987 májusában KMT törvényhozók előtt úgy nyilatkozott, hogy 40 évvel korábban apja, Csang Kaj-sek arra kérte Csant, Tajvan akkori kormányzóját, vegyen több tehetséges tajvani fiataalt a vezetésbe. Mikor két hónappal később a rendkívüli állapot véget ért, azt mondta, most már negyven évet élt Tajvanon, tekintsek őt is tajvaninak.²⁷

Ezek a mozzanatok Csang Csing-kuo normatív beállítódásának két egymással összefüggő és idevágó vonására is jól rávilágítanak. Az egyik az, hogy a „demokratikus áttöréshez” kritikus súlyú döntései mögött az az aggodalom munkálhatott, miszerint a hatalom megtartásának addigi módszerei tarthatatlanná váltak, vagy hosszabb távon azzá válhatnak. A másik annak felismerése, hogy az adott intézményi (ezen belül hatalmi) keretek között a tajvani gazdaság és társadalom fejlődése határvonalhoz érkezett, fejlődési lehetőségei kimerültek. Másfelől kiemelhető egy olyan „nemzeti egység” előmozdítása iránti sajátos elkötelezettsége, amely egyszerre feltétele és eredménye a politikai megbékélésnek és kiegyezésnek. Chao és Myers a tajvani társadalom fokozatosan kiérlelődő nemzeti egységét, a közös külső nyomás alatt is formálódó sorsközösségét a demokratizálás szempontjából is olyan „háttérfeltételnek” nevezik, amely viszonylag ritkán kapja meg az azt megillető figyelmet a folyamat tárgyalásában. Dankwart A. Rustowra hivatkoznak, aki olyan távolálló esetekben találta ezt mellőzhetetlenül fontosnak, mint a svéd és török demokráciák alakulása. Rustow megfogalmazása szerint a nemzeti egység erős érzülete mindkét esetben „megelőzte a demokratizálás minden más fázisát”.²⁸

Bármennyire fontos is volt Csang Csing-kuo szerepe és viszonylagos kompromisszumkészsége, a folyamat aligha haladhatott volna előre és érthette volna el ismert kifejtését, ha nem lett volna hozzá legalább a békés kibontakozáshoz minimálisan szükséges mértékben együttműködő a másik fél. Ez az az eleinte „pártonkívüli”, majd 1986 őszén párttá szerveződő ellenzék volt, amely összekapcsolta a „tajvaniak” – sokáig szinte kizárólag etnikai, azaz „szárazföldi”, illetve „tajvani” eredet szerinti kritériumokhoz kötődő – „szabadságharcának” és a politikai de-

²⁵ WU: i. m. 44.

²⁶ James Sung, Tajvan későbbi kormányzója, annak idején Csang Csing-kuo egyik bizalmasa visszaemlékezését idézi: WU: i. m. 41–44.

²⁷ WU: i. m. 37–39.

²⁸ CHAO – MYERS: i. m. 297.

mokráciának az ügyét. Céljaik a politikai kultúra síkján a normatív pozícióik egyes jellegzetes vonásait tükrözik, másrészt a megbékélésre utaló szándéknak az adott nemzetközi helyzetben, elsősorban a KNK viszonylatában megmutatkozó ellentmondásait is. Ugyanakkor nem feledkezhetünk meg arról, hogy az ellenzéki álláspontokat sem csak normatív kritériumok szabták meg, hanem belső gazdasági és politikai dimenziókban kalkulált strukturális érdekek és – hovatovább nemzetközi síkon is – egyfajta strukturális realizmus szempontjai is formálták. Elég az elért gazdasági jólét megőrzésére, mint a belső kompromisszumok tétjére, vagy a „népi Kína” nyomásának egyfajta „sorsközösséget”, a tajvani „nemzetépítést”, „nemzeti egységet” alakító hatásaira utalni.

Kiegyezés és pluralizáció – eredmények és korlátok

Az 1986–87-es áttörés után az 1990. évi nemzeti kerekasztal-tárgyalásokkal, az 1992. évi alkotmánymódosítással, valamint az 1996. és 2000. évi választásokkal Tajvan politikai rendje a „modernizált konfucianus”, „paternalista”,²⁹ „jóindulatú tekintélyelvű”³⁰ diktatúrától eljutott az alkotmányos többpárti demokráciáig. Az 1996. évi törvényhozási és elnökválasztást világszerte úgy értékelték, mint a tajvani demokrácia megszilárdulását, egyben mint a tajvani „nemzetépítés” újabb állomását. Elnöknek újra a KMT-vezető Li Teng-hujt választották, de ő már „tajvani” (értsd: nem „szárazföldi” származású) volt, 2000-ben pedig már az elnök is a korábbi ellenzék soraiból került ki.

Az 1990-es években a demokrácia minden lényegesnek tartott vonatkozásban konszolidálódott. Megvalósult a politikai rendszerváltozás: demokratikus alkotmányt fogadtak el, kiépült a civil ellenőrzés a hadsereg felett, érdemi többpárti versennyel méltányos választási rendszer jött létre, teljessé vált a képviselői törvényhozás, biztosították a civil társadalom autonómiáját.³¹ Mindez békés úton, viszonylag alacsony társadalmi költségek mellett ment végbe. Még átmenetileg sem vezetett gazdasági hanyatláshoz, társadalmi, vagy politikai felforduláshoz,³² miközben a nagy külső, főként a „szárazföldi” nyomás ellenére a nagyobb nemzetközi megrázókódításokat is elkerülte, sőt, külpolitikai tekintélynövekedést eredményezett.³³

Ez volt a jellegzetes „tajvani konszenzus” egyik lényeges vonása. Normatív ösztetevőiben fontos szerepet kaptak és kapnak a „rend és stabilitás” sajátosan „kínai”, ha úgy tetszik „ázsiai” elemei, ugyanakkor a modern plurális demokrácia értékei is.

²⁹ PL. TSANG: i. m. 7–10.

³⁰ WU: i. m. 33–34.

³¹ TIEN: i. m. 131.

³² Uo., 124.

³³ A KNK-nyomást illetően elég lehet csak az 1996. márciusi tajvani választások alatt tartott kínai „rakéta-gyakorlatokra” utalni. Az eset egyik legjobb elemzését Weixing Hu adja. Ld. Weixing HU: „The Taiwan Strait and Asian Pacific Security”. *The Journal of East Asian Affairs*, 1997/Winter-Spring. 149–182. Különösen 150–157.

A tajvani demokrácia teljesítményének lényeges eleme az, ahogyan az etnikai megosztottság, ha teljesen nem is tűnt el, egyre nagyobb súllyal egészült ki, illetve ellentételeződött civil kritériumokkal. Joseph Wong szerint a kiengesztelődés és a pluralizáció szempontjából is jelentős teljesítményként könyvelhető el, hogy „olyan, egykor kizárólagosnak tekintett etnikai kategóriák, mint kínai vagy tajvani, illetve kívülről jöttek vagy helyiek, egyre inkább összekapcsolódtak olyan összetettebb identitásokkal, amilyen a kínai–tajvani, tajvani–kínai, vagy az »új tajvani«.” Wong úgy véli, hogy az etnikailag tajvaniak beemelése a nagyobb politikai közöségbe „nemcsak az etnikai politika dinamikájáról és az etnikai kiengesztelődésről szól, hanem a demokratikus civilitás egy szekulárisabb formájáról is”, valamint „egy civil Tajvannak nem demokratikus szomszédjaitól való megkülönböztetéséről”.³⁴ Ebben a távlatban a korábbi etnikai meghatározottságaitól fokozatosan eloldódó, növekvő mértékben civil tartalmú és minőségű nemzeti egység is a pluralizálódás teljesítményéhez sorolható.

Ugyanakkor a tajvani politika hagyományos tengelyeinek tekintett etnikai alapú „szigetlakó/szárazföldi”, illetve a (KNK viszonylatában vet) „függetlenségpártiság/függetlenségellenesség” dimenziók továbbra sem veszítették el megosztó szerepüket. A tajvani (nem „szárazföldi” származású) népességnek az esemény után negyvenöt, de a demokratikus fordulat után is még öt évet kellett várnia ahhoz, hogy – a kiengesztelődés fontos lépéseként – az 1947. február 28-i „incidens” áldozatait a KMT-kormány hivatalosan megkövesse (és a hivatalos nyilvántartásokból törölje a származási hely közvetlen rögzítését, bár az közvetve kideríthető maradt). Az etnikai háttérű konfliktusok, különösen a bennszülött csoportok hátrányos megkülönböztetése, még sokáig nem tűntek el teljesen a szigetország mindennapjaiból.

Még kevésbé mondható el, hogy a Tajvan/KNK szembenállás lényegesen csökkent volna. Paradox módon a *szigeten belüli* megbékélésnek és demokratizálásnak a *KNK-hoz* fűződő kapcsolatokra konfliktusgerjesztő hatása is volt. A politikai pluralizálódás, az annak nyomán hatalomra került korábbi „tajvanista” ellenzék minden, megbékélést hangsúlyozó retorikája ellenére élezte is a sziget és a KNK közötti ellentéteket. A korábban „függetlenségpárti” ellenzék hatalomba kerülésével különös, de egyáltalán nem minden logikát nélkülöző módon a szárazföldi kommunista mozgalom mai utódai közelebb kerültek a valamikor ősellenségnek tekintett és Tajvanra üzött nacionalista KMT képviselőihez, mint az utóbbiak ellen félszázados harcot folytató tajvani ellenzékhez.

A szigeten belüli kiengesztelődés ugyanakkor oldotta is a Kínával való viszonyt jellemző feszültségeket. A szükségállapot eltörlése után fokozatosan elhárultak a KNK-val való érintkezés akadályai, ennek nyomán felgyorsult a gazdasági összefonódás. Az 1990-es évek elején az ellenzéki erőkkal kötött kompromisszumok és az alkotmány erre épülő módosításai nyomán megszűnt a tajvani intézményi berendezkedés korábban „Kína egészére” kiterjedő képviseleti igénye és csak Tajvanra

³⁴ Joseph WONG: „Deepening Democracy in Taiwan”. *Pacific Affairs*, Vol. 76. No. 2. Summer, 2003, 253–255.

szorítkozott. Mindez hozott bizonyos előrelépést a „Tajvani-szoros áthidalásában”. Elég lehet itt az 1992-es, azóta sokszor félretolt, a meg-megújuló és meg-megtorpanó rendezési kísérletekben mégis egyfajta kiindulópontnak tekintett (minimális) konszenzusra utalni. Ennek ellenére a belső kiengesztelődés és pluralizálódás előrehaladásának voltak a KNK-hoz fűződő kapcsolatokat tovább terhelő olyan következményei is, amelyek kifejezetten normatív síkon szükségszerűek. Ha a belső kiegyezésre építő politikai viszonyok a demokratikus önrendelkezés követelményei szerint alakulnak, akkor ebbe mintegy beleépített az a törekvés, hogy a külső kapcsolatok szintén ehhez igazodjanak, így a KNK-hoz fűződő viszony is eszerint rendeződjön. Az ilyen törekvés viszont a KNK egészen más típusú szuverenitás-igényébe ütközik és végig-, vagy akárcsak egy ponton túli továbbvitele a regionális *status quo* fenntarthatóságát kockáztathatja, így a demokratikus elvekből következő és azokkal legitimálni próbált „függetlenségpártiság” a regionális stabilitás felborulásával fenyegethet.

Néhány következtetés

Tajvan belső és külkapcsolati folyamatainak vizsgálata egyaránt arra utal, hogy kiengesztelődés és kiegyezés akkor lehet eredményes, legalábbis fenntartható, ha ahhoz a fennálló ellentétek részesei valamilyen minimálisan elégséges közös nevezőn együtt tudnak működni. Az ilyen közös nevezőhöz azonban nem lehetnek elegendők pusztán strukturális vagy érdekmegfontolások. A kölcsönösség esetén érvényesíthető kiengesztelődés minden érintett fél részéről feltételezi bizonyos alapvető értékek elfogadását. Ha elfogadjuk, hogy világunk jelene és jövője jelentős mértékben függ Kína fejlődési pályájának alakulásától, Tajvan pedig ez utóbbinak sokban kritikus kölcsönhatási tényezője, akkor nem nehéz a „tajvani eset” normatív mintáinak, ezen belül típusmeghatározó kiegyezési teljesítményének jelentőségét a regionális és globális rend szélesebb dimenzióiban is felismerni.

Bibliográfia

- N. BISLEY: „The End of East Asian Regionalism?”. *The Journal of East Asian Affairs*, Spring-Summer, 2003. 148–169.
- CHANG Y. – YANG P.: „Taiwan and its Japanese and Chinese Eras” (Part 1) In: *Taiwan News*, 2003. november 11; (Part 2) In: *Taiwan News*, 2003. november 12.
- D. W. CHANG: „Sun Yat-sen’s Doctrine and the Future of China”. In: CH. CHENG (szerk.): *Sun Yat-sen’s Doctrine in the Modern World*, Westview Press, 1989, 356–379.
- L. CHAO – R. H. MYERS (szerk.): *The First Chinese Democracy, Political Life in the Republic of China on Taiwan*, Baltimore and London, The Johns Hopkins University Press, 1998.

- CHEN Sh.: "Taiwan Stands Up: Presidential Inauguration Address," May 20, 2000. china.usc.edu/chen-shui-bian-%E2%80%9Ctaiwan-stands-presidential-inauguration-address%E2%80%9D-may-20-2000 (utolsó megtekintés: 2023. 02. 16.)
- Ch. CHENG (szerk.): *Sun Yat-sen's Doctrine in the Modern World*, Boulder, Westview Press, 1989.
- CHIANG Ch.: „The Fundamental Position and Spirit of the Nation – Remarks at an Enlarged Breakfast Meeting” (June 9, 1980). In: CHIANG (1984)
- CHIANG Ch.: *Perspectives, Selected Statements of President Chiang Ching-kuo, 1978-1983*, Government Information Office, 1984.
- L. DIAMOND et al. (szerk.): *Consolidating the Third Wave Democracies*, Baltimore and London, The Johns Hopkins University Press, 1997.
- H. M. HSIAO – H. KOO: „The Middle Classes and Democratization”. In L. DIAMOND et al. (szerk.): *Consolidating the Third Wave Democracies*, Baltimore and London, The Johns Hopkins University Press, 1997, 312–333.
- W. HU: „The Taiwan Strait and Asian Pacific Security”, *The Journal of East Asian Affairs*, 1997/Winter-Spring, 149–182.
- FURUYA, K.: *Chiang Kai-shek, His Life and Times*, St. John's University, 1981.
- LEE, H.: „Looking at Chiang Kai-shek, Chiang Ching-kuo from a historic and a political angle” (Part 2), moderator Lee Min-yung, in: *Taiwan News*, 2003. november 19.
- SHIEH, M.J.T.: *The Kuomintang, Selected Historical Documents, 1894-1969*, St. John's University, 1970.
- STATISTICAL YEARBOOK OF THE REPUBLIC OF CHINA, Directorate General of Budget, Accounting, Statistics, Executive Yuan, 2001.
- SUN Yat-sen: „A History of the Chinese Revolution (1923)”, idézi: J. L. WEI et al. (szerk.): *Prescriptions for Saving China. Selected Writings of Sun Yat-sen*, Stanford, Hoover Institution Press, 1994.
- TAIWAN STATISTICAL DATA BOOK, 2003. Council for Economic Planning and Development, Republic of China, 2003.
- THE CONGRESSIONAL QUARTERLY RESEARCHER, 1998, January-December, Congressional Quarterly Inc.
- H. TIEN: „Taiwan's Transformation”, In: L. DIAMOND et al. (szerk.): *Consolidating the Third Wave Democracies, Vol. 2*, Baltimore and London, The Johns Hopkins University Press, 1997.
- S. TSANG: *In the Shadow of China, Political Developments in Taiwan since 1949*, University of Hawaii Press, 1993.
- J. L. WEI – R. H. MYERS – D. G. GILLIN (szerk.): *Prescriptions for Saving China. Selected Writings of Sun Yat-sen*, Stanford, Hoover Institution Press, 1994.
- J. WONG: „Deepening Democracy in Taiwan”. *Pacific Affairs*, Vol. 76. No. 2. Summer, 2003. 235–256.
- J. J. WU: *Taiwan's Democratization, Forces Behind the New Momentum*, Hong Kong, Oxford University Press, 1995.

Rezümé

A tanulmány a kiengesztelődés és kiegyezés tényezőit, valamint történelmi folyamatait vizsgálja a 20. század második felének és a 21. század elejének tajvani politikai kultúrájában. Elemzi a kiengesztelődés és kiegyezés belső folyamatainak strukturális és normatív feltételeit, jellemzőit, valamint ezek külső összefüggéseit, elsősorban a szinuszféra és a kelet-ázsiai régió nemzetközi kapcsolataiban.

Kulcsszavak: Tajvan, Kína, Kelet-Ázsia, politikai kultúra, kiengesztelődés, kiegyezés

*Abstract**Reconciliation and Compromise in Taiwanese Political Culture*

The paper addresses central issues of reconciliation and compromise in Taiwanese political culture in the second half of the 20th and at the beginning of the 21st centuries. It analyses structural conditions and normative factors shaping internal processes of reconciliation and compromise, while spelling out external implications for international relations, cross-strait and regional aspects included.

Keywords: Taiwan, China, East Asia, political culture, reconciliation, compromise